

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.24:341.176

БОЧАРОВА Н. В.,

кандидат історичних наук,
професор кафедри політології, соціології та гуманітарних наук
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ПРАВІ РАДИ ЄВРОПИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу положень документів Ради Європи щодо охорони прав інтелектуальної власності. Визначено особливості підходів Ради Європи до охорони інтелектуальної власності в умовах сучасного інформаційного суспільства та висловлено думку про існування в праві Ради Європи окремої галузі – права інтелектуальної власності.

Ключові слова: Рада Європи, інтелектуальна власність, авторське право, суміжні права, патенти, права людини, міжнародне право, інформаційне суспільство.

Постановка проблеми. Роль інтелектуальної власності в сучасному світовому розвитку неможливо переоцінити. Це головний ресурс усіх держав, оскільки в III тисячолітті головним стимулом розвитку економіки будуть не природні ресурси, а результати інтелектуальної діяльності. У розвинених країнах інтелектуальна власність стає пріоритетом і нерідко становить понад 50% загального обсягу сукупного національного продукту. У зв'язку із цим держави активно вдосконалюють систему охорони інтелектуальної власності, правовий захист поширюється на нові галузі (біотехнологію, інформатику тощо), методи й технології, у тому числі в діловій практиці. Відбувається уніфікація національних правових систем, а охорона інтелектуальної власності виходить за межі національної юрисдикції. Сучасне міжнародне право інтелектуальної власності, яке

почало формуватись наприкінці XIX ст., базується на низці міжнародних угод, адмініструванням яких займається Всесвітня організація інтелектуальної власності [1]. Проблемами охорони інтелектуальної власності в умовах глобалізації світової торгівлі займається Світова організація торгівлі, правила якої зафіксовано в Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності.

Водночас у міжнародному праві відбувається формування стандартів захисту прав інтелектуальної власності на регіональному рівні з розширенням сфери дії положень, передбачених багатосторонніми міжнародними угодами. Активну роль у цьому процесі відіграє Рада Європи, яка є найбільш впливовою й авторитетною регіональною міжнародною організацією на європейському континенті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Право Ради Європи досить ґрунтовно досліджено в роботах вітчизняних [2] і закордонних учених, таких як Т. Анцупова, М. Баймуратов, Ф. Бенуа-Ромер, Л. Бойцова, В. Бойцова, І. Бліщенко, Е. Бредлі, М. Буроменський, В. Буткевич, К. Бякішев, В. Денисов, О. Задорожній, О. Зайчук, Л. Ентін, П.-Х. Імбер, А. Капустін, С. Кашкін, Г. Клебес, Ю. Колосов, С. Комаров, Е. Кривчикова, Х. Крюгер, І. Лукашук, Л. Луць, В. Мармазов, Я. Маленовські, Т. Маркерт, М. Марченко, В. Мицик, А. Саїдов, Д. Таршис, Л. Тимченко, Б. Топорнін, Г. Тункін, С. Тускоз, Е. Хаас, Т. Хартлі, С. Черниченко, С. Шевчук та інші.

Проте в сучасних розвідках проблема охорони інтелектуальної власності в праві Ради Європи не отримала повного й усебічного розкриття. Окремі її аспекти досить фрагментарно викладаються в загальних працях із міжнародного приватного права, спеціалізованих роботах із теорії інтелектуальної власності, а також у статтях щодо окремих об'єктів правової охорони (суміжні права, авторське право в Інтернеті) та боротьби з інтелектуальним піратством і контрафакцією. Складається враження, що тема правової охорони інтелектуальної власності в праві Ради Європи залишилась, так би мовити, у тіні більш дослідженої проблематики охорони інтелектуальної власності в Європейському Союзі.

Метою статті є комплексний аналіз правових норм щодо охорони інтелектуальної власності в документах Ради Європи для виявлення загальної картини цього напряму нормотворчої діяльності згаданої міжнародної організації. Ставиться також завдання визначення особливостей підходів Ради Європи (далі – РЄ) до охорони інтелектуальної власності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право РЄ визначається як сукупність норм, у яких сформульовано «загальнообов'язкове правило поведінки суб'єктів міжнародного права, що встановлюється та забезпечується державами-учасницями та Радою Європи (регіональною міждержавною організацією) з метою регулювання, охорони й захисту суспільних відносин у межах завдань цієї організації» [3]. Правотворчий процес у межах Ради Європи має унормований характер і здійснюється відповідно до

Статуту Ради Європи 1949 р., Правил процедури Комітету міністрів 1951 р., Правил процедури Парламентської Асамблеї Ради Європи 1949 р. [4].

Щодо охорони інтелектуальної власності в системі права РЄ створено різні за юридичною силою й джерелами походження норми. За критерієм юридичної сили дослідники поділяють норми права РЄ на імперативні, диспозитивні та рекомендаційні [5]. Юридично обов'язковими є норми договорів (конвенцій) РЄ, укладених державами-учасницями згідно з принципом *роста sunt servanda*. Значна частина норм РЄ створюється внаслідок ухвалення Комітетом Міністрів і Парламентською Асамблеєю Ради Європи як статутними органами РЄ рішень, резолюцій або рекомендацій. Такі норми не мають юридично обов'язкового характеру (*vis obligandi*), не зумовлюють чіткі права й обов'язки для держав-учасниць, проте продукують настанови, яких суб'єкти права РЄ мають дотримуватись. Деякі дослідники (наприклад, М. Баймуратов, І. Лукашук, В. Мицик, С. Черниченко) визначають їх як *soft law* (м'яке право), що відіграє важливу роль у визначенні *opinio juris* та подальшому формулюванні договірних норм. Сукупність норм і правових принципів РЄ, як зазначає Л. Луць, формує *правові стандарти* Ради Європи, які містять єдині європейські правові вимоги до держав-учасниць у відповідній галузі та обумовлюють їх діяльність у межах європейського правового простору.

До створення правових норм щодо регулювання відносин інтелектуальної власності Рада Європи долучилась уже в перші роки свого існування. Після Другої світової війни в Західній Європі набула поширення ідея «європеїзації» патентного права. На основі Гаазької угоди 1947 р. між урядами Франції та країн Бенілюксу було створено Міжнародний патентний інститут, який займався попереднім розглядом заявок на патенти [6]. Однак створення тоді єдиного європейського патенту загальмувалось існуючими протиріччями між державами, тому було вирішено перейти до поетапної уніфікації патентного права європейських країн. Саме це завдання вирішувала Рада Європи, у складі якої було створено комісію експертів із патентного права. У результаті її діяльності РЄ були прийняті три Страсбурзькі конвенції 1953 р., 1954 р. та 1963 р., які відіграли важливу роль у подальшому створенні Європейської патентної організації (European Patent Organisation) і підготовці Конвенції про видачу європейських патентів (1973 р.).

Першу з вказаних конвенцій – *Європейську конвенцію про формальні вимоги до заявки на патент* (ETS № 16) – укладено 11 грудня 1953 р. Вона набула чинності в червні 1955 р. Її завдання полягало в уніфікації формальних вимог, що висуваються до патентної заявки, з метою спрощення процедури розгляду заявок у патентних відомствах держав-учасниць. Ця конвенція не лише мала певний вплив на регіональний уніфікаційний процес, а й заклала підвалини для укладення міжнародного Договору про патентну кооперацію. Друга Страсбурзька конвенція – *Європейська угода про міжнародну класифікацію патентів на винаходи* (ETS № 17) від 19 грудня 1954 р. –

набула чинності в серпні 1955 р. Відповідно до неї Рада Європи створила *Міжнародну класифікацію патентів на винаходи*. У 1971 р. на основі цих чинників було підписано Страсбурзьку угоду про міжнародну патентну класифікацію, яка мала загальносвітовий характер і передбачала залучення всіх країн-учасниць Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 р. Таким чином, Рада Європи стояла біля витоків сучасної системи міжнародної патентної класифікації, яка існує в діючій версії – МПК-2015.01.

Найбільше значення мала третя Страсбурзька конвенція – *Конвенція про уніфікацію деяких положень патентного права* (ETS № 47) від 11 листопада 1963 р., яка набула чинності 1 серпня 1980 р. Вона відіграла основну роль, зблизивши європейські патентні закони за фундаментальними напрямками – у галузі визначення патентоспроможності винаходу й обсягу правової охорони. У преамбулі документа зазначалося: «Уніфікація деяких положень матеріального права щодо патентів на винахід могла б допомогти промисловості й винахідникам, сприяти технічному прогресу та зробити свій внесок у створення міжнародного патенту». Це слугує реалізації головної мети Ради Європи – досягненню більшої єдності між її членами та сприянню їх економічному й соціальному прогресу шляхом угод і спільних дій в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій сферах.

Третя Страсбурзька конвенція стала відправним пунктом для розробки проектів Конвенції про європейський патент та Договору про патентну кооперацію. Подальший розвиток європейського патентного законодавства пов'язувався з діяльністю Європейської патентної організації, а також активністю органів та інституцій Європейського економічного співтовариства [7].

У 1960-ті рр. основний акцент у Раді Європи було зроблено на створенні норм щодо охорони авторських і суміжних прав із наголосом на останніх. Причини такого пояснювались, по-перше, недостатнім рівнем розробки міжнародного й національного законодавства європейських країн у сфері суміжних прав, а по-друге, стрімким розвитком телебачення та радіомовлення в цей період. Унаслідок цього з'явилися так звані «телевізійні» угоди Ради Європи, дві з яких передували Міжнародній конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій ефірного мовлення (Римська конвенція від 26 жовтня 1961 р).

Європейську угоду про обмін програмами телевізійних фільмів (European Agreement concerning Programme Exchanges by Means of Television Films, ETS № 27) було підписано в Парижі 15 грудня 1958 р. Вона набула чинності 1 липня 1961 р. Ця угода визначала умови використання й демонстрації телефільмів, виготовлених телекомпаніями іншої країни, за умови спеціальних положень про дозвіл у контрактах між виробниками фільмів та акторами й творчими працівниками, які брали участь у створенні фільму.

Європейська угода про захист телевізійних передач (European Agreement on the Protection of Television Broadcasts, ETS № 34) від 22 червня

1960 р. та додаткові протоколи до неї (ETS № 54, ETS № 81, ETS № 113) регламентували права організацій телерадіомовлення та передбачали обов'язкову участь сторін у Римській конвенції 1961 р.

Новаторські підходи застосовано під час підготовки *Європейської угоди про запобігання радіомовлення зі станцій, що перебувають за межами національної території* (ETS № 53), підписаної 22 січня 1965 р. Вона містила заборону організації на суднах, літаках та інших транспортних засобах радіомовлення на територію однієї з держав-учасниць поза межами її національної території. Методологічні засади цього документа було використано під час створення міжнародної універсальної Конвенції про розповсюдження несучих програми сигналів, що передаються через супутники (Брюссельська конвенція 1974 р.).

Норми щодо охорони авторських і суміжних прав містились у таких актах:

– *Європейській конвенції про транскордонне телебачення* (ETS № 132) від 5 травня 1989 р.;

– *Європейській конвенції про спільне кінематографічне виробництво* (European Convention on Cinematographic Co-Production, ETS № 147) від 2 жовтня 1992 р.;

– *Європейській конвенції щодо питань закону про авторське право та суміжні права в межах транскордонного супутникового мовлення* (European Convention relating to questions on Copyright Law and Neighbouring Rights in the Framework of Transfrontier Broadcasting by Satellite, ETS № 153) від 11 травня 1994 р.;

– *Європейській конвенції про правовий захист послуг, що базуються на, або що перебувають в умовному доступі* (ETS № 178) від 24 січня 2001 р.;

– *Європейській конвенції про захист культурної спадщини у формі аудіо-відео творів* (ETS № 183) від 8 листопада 2001 р.

Наприкінці ХХ ст. різко загострилась проблема порушення прав інтелектуальної власності. Такі порушення не лише впливають на розвиток міжнародної торгівлі та стабільність економік країн світу, а й гальмують інновації, знижують рівень зайнятості, скорочують податкові надходження. Незаконний обіг контрафактної та піратської продукції фіксується практично в усіх сегментах світового ринку, проте особливо він помітний у галузі інформаційних технологій, аудіовізуальному секторі, галузі косметичної й фармацевтичної продукції. Найбільш небезпечною є тенденція зростання підробок, які загрожують здоров'ю та безпеці людей. Реакцією світової спільноти на ці явища стало посилення боротьби з порушенням прав інтелектуальної власності на глобальному, регіональному й національному рівнях.

У відповідь на виклики суспільства Рада Європи прийняла низку документів щодо попередження та боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності. Провідну роль серед них відіграли рекомендації Комітету Міністрів про захист прав інтелектуальної власності. Так, у *Рекомендаціях*

№ R(88)2 щодо боротьби з піратством стосовно авторських і суміжних прав від 18 січня 1988 р. [8] стверджувалось, що держави – члени Ради Європи повинні суттєво вдосконалити своє кримінальне законодавство та надати правоохоронним органам більш широкі права для виявлення й припинення піратської діяльності, у тому числі вже на стадії слідства конфісковувати піратські примірники та засоби їх виробництва, а також фінансові прибутки від такої діяльності. У разі встановлення провини піратські примірники й засоби їх виробництва мають бути знешкоджені, а фінансові доходи від незаконної діяльності повністю чи частково повинні спрямовуватись на компенсацію постраждалих сторони.

Рекомендації № R(95)1 Комітету Міністрів державам-членам щодо введення в дію та поліпшення функціонування систем і процедур оскарження в цивільних або комерційних справах визначали основні види піратства в аудіовізуальній сфері, щодо яких необхідне вжиття заходів на захист прав інтелектуальної власності, зокрема діяльності антипіратських підрозділів в органах поліції, спеціальних палат у кримінальних судах і трибуналах, які розглядають питання звукового й аудіовізуального піратства, введення технічних антипіратських пристроїв, упровадження інформаційно-пропагандистських кампаній.

Рекомендації Rec(2001)7 Комітету Міністрів державам-членам про заходи щодо захисту авторських і суміжних прав та боротьби з піратством, особливо в цифровому середовищі, закликали держави-члени посилити боротьбу з порушеннями авторських і суміжних прав на міждержавному рівні та вдосконалювати національне законодавство в цій сфері [9].

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи не мали обов'язкової юридичної сили, проте були проявом чіткої позиції та формували концептуальні підходи до вироблення політики держав щодо захисту прав інтелектуальної власності. Показово, що подальші міжнародні документи, зокрема й Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, будувалися саме на таких підходах.

Наступним кроком Ради Європи щодо вироблення єдиних підходів до протидії порушенням у сфері інтелектуальної власності стало прийняття Конвенції про кіберзлочинність (ETS № 183), яка є єдиним міжнародним документом у цій галузі, який має обов'язкову юридичну силу.

Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність підписано 23 листопада 2001 р., ратифіковано 7 вересня 2005 р., а чинності вона набула 1 липня 2006 р. Вона має не лише європейське, а й світове значення, оскільки її підписали Японія, Південна Африка, Канада та США. Реформи щодо боротьби зі злочинністю в Інтернеті, які базуються на керівних принципах цієї конвенції, проводяться в Аргентині, Бразилії, Єгипті, Індії, Нігерії, Філіппінах. У ст. 10 Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність зазначено, що кожна сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за порушення авторських і суміжних прав.

При цьому необхідними умовами настання кримінальної відповідальності є випадки, коли протиправні дії вчинюються свідомо, у комерційних масштабах і за допомогою комп'ютерних систем. Водночас зазначено, що кримінальна відповідальність не повинна застосовуватись до порушення будь-яких моральних прав авторів, передбачених міжнародними угодами з інтелектуальної власності.

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність засновується на принципах *Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод*. У ній визначаються умови й гарантії забезпечення прав людини у випадках кримінального переслідування, а також збереження права на свободу вислову думок і права людини на приватне життя.

Проблеми охорони інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства й панування Інтернету знайшли відображення в *Декларації Комітету Міністрів Ради Європи про права людини та верховенство права в інформаційному суспільстві* (Declaration of the Committee of Ministers on Human Rights and the Rule of Law in the Information Society, CM (2005) final. Publ. № 060508/b/2). Основна ідея цього акта полягає в тому, що такі цінності, як права людини, демократія, верховенство права, суспільна згода й довіра між людьми, зберігаються під час застосування інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Особливу увагу звертає на себе п. 6 «Захист власності» Декларації Комітету Міністрів Ради Європи про права людини та верховенство права в інформаційному суспільстві. У ньому підкреслено, що у сфері ІКТ питання захисту власності виникають насамперед щодо інтелектуальної власності, такої як патенти, торговельні марки та авторські права. Ця декларація показує діалектику відносин інтелектуальної власності та ІКТ. Останні, з одного боку, забезпечують нові можливості доступу до об'єктів права інтелектуальної власності, а з іншого – можуть сприяти порушенню прав інтелектуальної власності та заважати переслідуванню правопорушників. Однак відсутність ефективних заходів захисту інтелектуальної власності перешкоджає інноваціям і творчості, скорочує інвестиції. У документі сформульовано важливе методологічне положення щодо державної політики стосовно інтелектуальної власності. Така політика повинна реалізовувати дві цілі: забезпечувати захист інтелектуальної власності відповідно до положень міжнародних угод та зберігати вільний доступ до інформації, яка є суспільним надбанням, і відкидати спроби обмеження такого доступу й використання такої інформації. Держави – члени Ради Європи повинні намагатись відносити політичну, соціальну, економічну та дослідницьку інформацію до суспільного надбання, розширюючи тим самим загальний доступ до життєво важливої інформації, яка охороняється правом інтелектуальної власності.

Насамкінець згадаємо два останні документи Ради Європи щодо охорони інтелектуальної власності в цифрову епоху. Мова йде про *Резолюцію та Рішення Парламентської Асамблеї Ради Європи* від 20 квітня 2016 р. [10]. Основний зміст цього «м'якого законодавства» має суперечливий ха-

ракти. З одного боку, рекомендовано послабити тиск кримінального переслідування за порушення прав інтелектуальної власності відповідно до ст. 10 Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність. Ставиться питання про більш широке впровадження відкритих ліцензій із боку власників авторських прав в Інтернеті як засобу забезпечення доступу суспільства до творчих надбань. З іншого боку, говориться про посилення відповідальності недобросовісних інтернет-провайдерів і посилення боротьби з незаконним контентом, у тому числі за допомогою електронного правосуддя. На думку фахівців, це свідчить про те, що в праві РЄ акцент зі свободи інформації в Інтернеті та курсу на його розвиток зрушився в бік посилення захисту права інтелектуальної власності всіма доступними засобами.

Висновки. На підставі аналізу законодавства РЄ можна зробити висновок, що в праві РЄ охорона інтелектуальної власності посідає значне місце. Створено значний масив конвенційних норм імперативного характеру, який доповнюється сукупністю рекомендаційних норм і правових принципів, які формують стандарти Ради Європи у сфері охорони інтелектуальної власності. Ці стандарти впливають як на розвиток національного законодавства країн-членів, так і на формування системи міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності в цілому. На нашу думку, можна вести мову про існування в праві РЄ (скоріше системі права, ніж правовій системі) самостійної галузі – права інтелектуальної власності. Це положення потребує подальшого розвитку й аргументації на підставі нових наукових розвідок у царині емпіричного матеріалу та теоретичних узагальнень.

Література:

1. Минков А. Международная охрана интеллектуальной собственности / А. Минков. – СПб. : Питер, 2001. – 719 с.
2. Святун О. Історія становлення і розвитку науки права Ради Європи в Україні / О. Святун, А. Федорова // Право України. – 2013. – № 3. – С. 218–240.
3. Луць Л. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л. Луць ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 448 с.
4. Анцупова Т. Механізм правотворчества в рамках формування правопорядка Совета Европы / Т. Анцупова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 49. – С. 263–269.
5. Санченко А. Загальні теоретико-правові характеристики права Ради Європи / А. Санченко // Публічне право. – 2011. – № 3. – С. 313–319.
6. Reinalda B. Routledge History of International Organizations: From 1815 to the Present Day / B. Reinalda. – New York ; London : Routledge Taylor and Francis Group, 2009. – 850 p.
7. Еременко В. О едином патенте Европейского Союза / В. Еременко // Законодательство и экономика. – 2013. – № 9. – С. 45 – 62.
8. Recommendation № R(88)2 of the Committee of Ministers to the Member States on Measures to Combat Piracy in the Field of Copyright and Neighbouring Rights

- (Adopted by the Committee of Ministers on 18 January 1988, at the 414th meeting of the Ministers' Deputies) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/CM/Rec\(1988\)002_en.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/CM/Rec(1988)002_en.asp).
9. Recommendation Rec(2001)7 of the Committee of Ministers to member states on measures to protect copyright and neighbouring rights and combat piracy, especially in the digital environment [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=Rec\(2001\)7&Language=lanEnglish](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=Rec(2001)7&Language=lanEnglish).
 10. Parliamentary Assembly. Recommendation № 2089(2016). Provisional version. Intellectual property rights in the digital era [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://president-sovet.ru/files/00/84/0084dc993d5d5d1e7ebc2c03bde71858.pdf> ; Parliamentary Assembly. Resolution № 2110(2016) Provisional version. Intellectual property rights in the digital era [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://president-sovet.ru/files/f4/cf/f4cf3fbad843ff1f3f7b5a61b82c806a.pdf>.

Бочарова Н. В. Охрана интеллектуальной собственности в праве Совета Европы

Аннотация. Статья посвящена анализу положений документов Совета Европы об охране прав интеллектуальной собственности. Определены особенности подходов Совета Европы к охране интеллектуальной собственности в условиях современного информационного общества и высказана мысль о существовании в праве Совета Европы отдельной отрасли права – права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: Совет Европы, интеллектуальная собственность, авторское право, смежные права, патенты, права человека, международное право, информационное общество.

Bocharova N. Intellectual property protection in the Council of Europe law

Summary. The article analyzes the provisions of Council of Europe documents concerning the protection of intellectual property. The author defines the features of the European approach to the protection of intellectual property in contemporary information society. Council of Europe created a large amount of conventional norms of imperative character, which is complemented by a set of recommended norms and legal principles that form the Council of Europe standards in the field of intellectual property. These standards affect both the development of national legislation of member states and the formation of an international system of intellectual property protection in general. The author expresses the idea about the existence of separate branch of the Council of Europe law – intellectual property law. This provision requires further development and reasoning based on new scientific studies in the field of empirical and theoretical generalizations.

Key words: Council of Europe, intellectual property, copyright, related rights, patents, human rights, international law, information society.